

KONVERZIJA V SLOVENŠČINI

Konverzija tako v slovenščini kot v drugih slovanskih jezikih ni le marginalen pojav. Širi se zlasti s prevzemanjem nove leksike, to velja tako za češčino kot za ruščino. Če prevzeta leksika tudi po prevzemu ostaja nepregibna, tudi v jeziku prejemniku ohranja ali poveča skladišne možnosti in tako ohranja ali poveča tudi konverzne zmožnosti. Konverzija kot slovnični pojav je lahko najizčrpnije predstavljena v razlagalnem slovarju.

Ključne besede: konverzija, nova leksika, univerbizacija, homonimija

Konverzija oz. sprevračanje¹ je eden od načinov nastajanja novih leksemov in se širi z upadanjem možnosti različnega pregibanja v jeziku.² Pri konverziji oz. sprevrnitvi namreč ostaja osnovna oblika nespremenjena, pomen pa se spremeni sorazmerno s spremenjeno skladišne vlogo in slovničnimi lastnostmi motivirajočega leksema; motivirajoči leksem s skladišnim premikom omogoči leksikalizacijo novega motiviranega leksema.³ Konverzija kot leksikalizacija določenih oblik ne

¹ Uporabljajo se še poimenovanja *transpozicija*, *transfiguracija*, *mutacija*, *hipostaza* (gl. Simeon 1969). Npr. v *Oblikoslovnih razpravah* J. Toporišiča imamo različne sintagme, vezane na konverzijo: *konverznost pridevniške besede* 'nagnjenost h konverziji', *konverzne pridevniške besede* (Toporišič 2003: 46–47), *konveržno izpeljani/konveržno tvorjeni/drugotni samostalniki* (prav tam: 46), *konverzni prehodi samostalniških besed* (prav tam: 60), *konveržno posamostaljeni pridevnik* (prav tam: 147).

² Zlasti opazna je širitev konverzije v češčini in ruščini (Čermák 2001; Cvrček idr. 2010).

³ Dokazano v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB, 2013) se je s povečanim prevzemanjem besedja znatno povečalo število konverzij, in sicer zlasti pričakovanih konverzij iz samostalnikov v pridevnike – v tem slovarju so te vrste konverzije označene s kvalifikatorjem *v prid. rabi*. Več primerov iz SNB je navedenih v pogl. 1.2.1.

opozarja samo na poenostavljeno tvorbo in razširjeno skladenjsko rabo leksemov,⁴ ampak zlasti na možnost prehajanja obstoječega izrazja iz enega stavčnega člena v drugega in s tem na manj opazno prehajanje med besednimi vrstami. Širša izrazna kombinatorika prispeva tudi k širitvi sporočilne funkcijskosti in to lahko pomeni tudi povečano funkcionalno transpozicijo obstoječih izrazov (Simeon 1969: 477, 632), npr. dodano pregibanje prislovov (*dobro narediti* > *narediti veliko **dobrega***) ali okrnjeno pregibanje samostalnikov (*alfa -e* > *alfa -o* v *alfa žarki*, *alfa železo*, *vikend -a* > *vikend -o* v *vikend hiša*). Konverzija torej opozarja na stalnost skladenjskih funkcij, ki je pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti, in hkrati na odprto stalnost oz. dinamičnost besednih vrst, ki posledično tako omogoča prvotnost in drugotnost besednih vrst (Vidovič Muha 2000: 30–31).

1 Opredelitev

Konverzija je skladenjska izpeljava in zato hkrati tudi slovnična izpeljava, ki omogoči spremembo skladenjsko vloge in s tem prevedbo ene besedne vrste v drugo z neizraženimi slovničnimi spremembami, tj. brez morfemiziranja, ali s slovničnimi (oblikospreminevalnimi ali oblikotvornimi) morfemi; pri konverziji so slovničnokategorialne spremembe lahko morfološko izražene, npr. *jaz -a*, *bomba -o*, ali pa so neizražene oz. ostanejo glede na motivirajoči leksem nespremenjene, npr. *dežurni*,⁵ *kateri*, *tvoj*, *eden*, *veliko*, *dosti*, in so izražene samo s skladenjskim premikom/spremembo oz. slovnično izpeljavo ali transpozicijo.⁶ Posebnost konverzije je nova leksikalizacija obstoječe besede oz. njene oblike, ko slovnična kategorialna lastnost prehaja v kategorialno pomensko sestavino, ki ni posebej morfološko izražena ali pa je izražena s slovničnim morfemom. Konverzija je slovenjena kot *sprevrčanje*. Sprevrčanje torej dopušča tako slovničnomorfološke, skladenjske in posledično tudi pomenske spremembe leksema, ki ga prevedejo v besednovrstno nov leksem. Slovenski izraz je še bolj pomenljiv in predstavljivo ustrezen za lastnoimensko leksiko, npr. *Lesce* (današnji imenovalnik množine, nastal iz mestnika ednine) ali *Goričan* (današnji imenovalnik ednine, nastal iz roditeljske množine), ki je v strokovni onomastični literaturi označena kot paradigmatična izpeljava ali flektivna derivacija.⁷

⁴ Na konverzijo kot leksikalizacijo določenih oblik pregibnih leksemov opozarja B. Tafrn (1998, 2005, 2009).

⁵ A. Vidovič Muha (2011: 426) ta tip konverzije uvršča med navadne izpeljave: »Konverznost se od navadne izpeljave loči le po predvidljivosti obrazila, ko gre za tvorbo samostalnika iz pridevnika, npr. *dežurn-i* ← *tisti*, ki je *dežuren-o*.« Vendar avtorica pri tovrstni izpeljavi dodaja še možno obrazilo *-ež*, možno bi bilo tudi *-ec* kot zamenjava obrazila *-n-i*, obe obrazili pa potrjujeta razloček med besedotvorno izpeljavo in konverzijo.

⁶ Opredelitev v *Slovenski slovnici* je: »Konverzija ali sprevrčanje je ena vrsta izpeljave, tj. prevedba določene besedne vrste v drugo s pomočjo slovničnih morfemov oz. skladenjskih značilnosti, iz sam. v prisl. v *sila živahen /.../, krško mesto* > *Krško*, iz zaimka *jaz mene* v sam. *jaz -a*« (Toporišič 2000: 157).

⁷ O flektivni derivaciji pri nas je pisal S. Torkar (2008); v zvezi z uporabo jezikoslovnega izrazja pa je treba omeniti zlasti vpliv poljskega jezikoslovja, npr. Smoczyński 1961.

Temeljno merilo sprevračanja je uporaba določene besedne vrste v zanjo netipični skladenjski vlogi in ta skladenjski premik pri določeni besedi posledično sproži najprej spremembo njenih kategorialnih (slovničnih) lastnosti, pri čemer ostane osnovna oblika izraza nespremenjena. Konverzija (tudi *prevedba* ali *sprevračanje*) iz ene v drugo besedno vrsto je glede na stopnjo leksikalizacije oz. pridobitev vseh ali samo nekaterih kategorialnih lastnosti in sestavin druge besedne vrste – tj. glede na pridobitev druge stavčnočlenske vloge ali pa postati samo del drugega/netipičnega stavčnega člena – lahko **popolna** ali **nepopolna/delna**: **popolna konverzija** je npr. pri *bomba film*⁸ (< *Film je bomba* ‘zelo uspešen’ < *bomba* ‘presenečenje’ < *avto bomba* ‘eksplozivno telo’), *vikend hiša* (*hiša kot vikend* < *Hiša je vikend* ‘počitniška’ < *hiša vikend* < *vikend* ‘prost konec tedna’ nasproti nekonverzni *vikendhiša* < *hiša za vikend*), popolna konverzija je *veliko hiš* → *veliko govori*, **nepopolna konverzija** je npr. *zakon* (ker ni (še) izkazane rabe **zakon film* oz. se raba konča pri *Film je zakon* ‘zelo dober’ < *zakon* ‘pravilo’ < *zakon* ‘pravni predpis’); v nasprotju z nekonverznimi tvorbami, kjer je nesprevržni samostalni pravi del zloženke, npr. *golfigrišče* (< *igrišče za golf*, ni pa smiselna podstava **Igrišče je golf*),⁹ to je npr. lahko tudi nesprevržni medmet v *horukpoezija*. Že jezikovnorazvojno vprašanje pa je, koliko je danes npr. pridevniška raba *gala* ‘svečana, slavnostna obleka’ v *gala koncert/prireditve* ‘svečan, slavnosten’ občutena kot konverzna glede na to, da samostalni *gala* ni (več) rabljen.

V bistvu je konverzija končni člen v procesu nastajanja novega leksema: degramatikalizacija določene besedne oblike > leksikalizacija > konverzija (Tafrá 2005: 117). Konverzija je torej skladenjskopomenska prevedba, ki vsaki besedni vrsti da možnost drugotne skladenjskopomenske rabe. Konverzija besedne vrste je sprememba besedne vrste, vezana na spremembo skladenjske vloge, najpogostejša konverzija z zgolj spremembo skladenjske vloge je povedkovnik, kar pomenljivo potrjuje tudi zveza *sprevržni povedkovnik* (Toporišič 1992); vendar z vidika prehoda ene besedne vrste v drugo povedkovnik ne more biti popolna konverzija, ker se celotna sprememba odvija samo na stavčnočlenski ravni z nujnim glagolom *biti*, npr. *On je ta obtoženi*, in popolna leksikalizacija se zgodi šele s skladenjskim premikom v drugo stavčnočlensko vlogo, ki omogoči drugo besednovrstno opredelitev, npr. *Ta obtoženi stalno išče izgovore*.

Načeloma so novi leksemi, pridobljeni s konverzijo, tvorbeno neproduktivni, sicer pa morajo vzpostaviti svoja sopomenska in protipomenska razmerja, kar jih dodatno potrjuje kot nove samostojne lekseme.

⁸ Ta primer je v *Slovenski slovnici* označen kot »sprevrženje oz. konverzija na podlagi nevtralizacije navadno imenovalniške oblike« (Toporišič 2000: 276) s pripombo, da je bolj redko sprevrženje na podlagi nevtralizacije drugih oz. stranskih sklonskih oblik.

⁹ Na nujnost ustreznega ločevanja med konverzijo v drugo besedno vrsto in zgolj spremembo skladenjske vloge istega leksema opozarja J. Toporišič v razpravi *Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika* (objavljeni tudi v *Oblikoslovnih razpravah* 2003, gl. str. 47). Konkretno je ločevanje med primeri *bomba film* in *golfigrišče* izpeljano v *Slovenskem pravopisu* 2001, čeprav tudi pri slednjem v *Gigafidi* močno prevladuje zapis narazen (1807) in se zapisi skupaj (29) pojavijo šele po izidu *Slovenskega pravopisa* 2001, kar je po svoje pomenljivo.

1.1 Dosedanje opredelitve: prekrivanja in razlike

Po dosednji slovenski jezikoslovni teoriji je konverzija »le poseben tip izpeljave« (Toporišič 2006: 141), po hrvaški slovnici (Barić idr. 2003) imamo opravka s »preobrazbo« ene besedne vrste v drugo s spreminjanjem slovničnih oz. kategorialnih lastnosti, po srbski slovnici (Piper in Klajn 2013) govorimo o »tvorjenju s spremembo besedne vrste«; v češčini je konverzija opredeljena kot »tvorjenje s spremembo besedne vrste brez spremenjenih ali dodanih obrazil oz. brez vsakršne spremembe oblike« (Cvrček idr. 2010: 104), v ruščini pa je tudi »transpozicija na ravni besedotvorja« (Vasiljeva in Vinogradov 1995). Pri konverziji ne moremo govoriti o možni spremembi na ravni besedotvorja, ker gre za t. i. slovnično ničto izpeljavo (angl. *zero derivation*) s poudarjenim funkcijskim premikom ali funkcijsko spremembo (*functional shift/change*) leksema na skladenjski ravni, kar potrjuje tudi zahodno jezikoslovje (Spears 1991; Crystal 1997).

1.2 Tipi konverzije

Konverzija se v tvorbeno vseobsežnih procesih kot posamostaljanje, poprivedljanje, poprislovljanje, poglagoljevanje pojavlja sporadično in v enem tipu bolj kot v drugem, odvisno od jezika. Odvisno tudi od tega, v kolikšni meri se v določenem jeziku lahko leksikalizirajo posamezne oblike znotraj določene besedne vrste; to slednje je pomembno tudi za slovaropisce, ki bi morali vsaj nekatere pogosto rabljene leksikalizirane oblike pomensko opisati v samostojnih slovarskih sestavkih, kot je to že pri npr. *doma*, *domov*, *sčasom*, *dežurni*, *umrli*, *siti*, *lačni* (verjetno po zaslugi pregovora *Siti lačnemu ne verjame*), ni pa še npr. pri *obtoženi*, *obsojeni*, *predpostavljeni/nadrejeni*, *slišči*, *stara/stari*, *dnevna*, *osebna*, *bomba* -*o* ipd.¹⁰ Pomenske povezave s prvotnim motivirajočim leksemom ostajajo, vendar so različno razrahljane.

Po Babiću (1986, 1988) lahko ločujemo naslednje tipe konverzij:

- a) Glede na besedno vrsto, v katero se sprevačajo leksemi:
 - posamostaljenje, poprivedljanje, poprislovljenje. Možna je tudi večstranska konverzija, npr. samostalni – pridevnik – prislov pri *etno* (*Etna ne posluša*, *etnodžez pa pozna*, *Etno glasbe ne pozna prav dobro*, *Program je bil etno obarvan*), samostalni – prislov pri *totalka* (*Zavarovalnica mu je priznala totalko*, *Vračal se je totalka pijan*). Dvoja konverzija je možna v primerih kot glagol > pridevnik: *daj-dam* (*Ta daj-dam odnos ni uspel*) nasproti glagol > samostalni (*To je politični daj-dam*), veznik > členek: *a* (*A to je?!*) nasproti veznik > medmet (*A, ti si!*)

¹⁰ Kot glavni gradivni vir sem uporabljala portal *Fran* <<http://www.fran.si>>, ki združuje slovarje, slovenistične jezikovne vire in portale, ki so nastali ali še nastajajo na *Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*.

- b) Glede na morfološko-skladenjsko ali samo skladenjsko sprevračanje ločimo:¹¹
- b₁) pregibne besedne vrste v pregibne, npr. pridevnik > samostalnik: *dežurni, obtoženi* (*Kje je dežurni?*, *Danes ima dežurno naš oddelek, Obtoženi je priznal*), zaimек > ime: *jaz -a, vsak* (*V njem sta dva nasprotujoča si jaza, Vsak je sedel na svoj sedež*);
- b₂) pregibne besedne vrste v nepregibne, npr. samostalnik > členek: *na nesrečo, k sreči* (*Na nesrečo je premlad, K sreči se ni nič zgodilo*), samostalnik > predlog: *konec, kraj* (*Zgodilo se je konec prejšnjega stoletja, star. Hiša stoji kraj vasi*), samostalnik > prislov: *sila* (*Danes se mu je sila mudilo*), samostalnik > medmet: *skok* (*On pa kar skok v vodo!*), samostalnik > pridevnik: *bomba, njega/nje/njih* (*To je bomba film, star. Njega dni je bilo drugače*), samostalnik > prislov: *doma* (*Rad se drži doma*), glagol > pridevnik: *piši-briši, ujemi-spusti, daj-dam* (*Ta daj-dam odnos ni uspel*), glagol > medmet: *hajdi* (*Opravil si, zdaj pa hajdi!*);
- b₃) nepregibne besedne vrste v pregibne, npr. prislov > samostalnik: *dobro/slabo, zakaj, zato* (*To dela v njegovo dobro, Dobro se vrača z dobrim in slabo s slabim, Vsak zakaj ima svoj zato, Postavlja zakaje in dobiva zatoje*), lastno ime v občno ime: *barbika, donat, špar* (*Ona/On je ta prava barbika, Na dan spi je precej donata, Obšel je vse špare v mestu*);
- b₄) nepregibne besedne vrste v nepregibne, npr. veznik > členek: *a, ali, saj* (*A to je?!, Ali ti zna lagati!, Saj nič ne pomaga*), medmet > členek: *bogvaruj* (*Bogvaruj da bi res to naredil!*), prislov > členek: *bolje, dobro* (*Bolje da nič ne rečem*), členek > veznik: *naj* (*Želi, naj gre*), prislov > medmet: *tiho* (*Tiho!*), prislov > predlog: *okrog, vzdolž, skozi, sredi, blizu, zunaj* (*Zbrali so se okrog mize, Vzdolž reke rastejo topoli, Prerival se je skozi gnečo, Obstal je sredi ceste, Dela blizu doma, Doskočil je zunaj označenega kroga*), veznik > medmet: *a* (*A, ti si!*).
- c) Zgornja dva tipa odpreta še tretji vidik, in sicer ločevanje med konverzijo v domači/neprevzeti leksiki in konverzijo s prevzeto leksiko, z internacionalizmom ali globalizmom; primeri s prevzeto leksiko so *ad hoc sklican sestanek* (prisl.) > *ad hoc sestanek* (prid.), *al dente testenine* (prid.) > *al dente kuhane testenine* (prisl.), *občudovati njen šik* (sam.) > *šik ženska* (prid.), *kul bejba* (prid.) > *počutiti se kul* (prisl.).

1.2.1

Konverzija kot leksikalizacija, izpeljana prek spremenjenih skladenjskih vlog v drugo besedno vrsto, omogoči prevedbo skladenjskih oz. slovničnih kategorialnih lastnosti v slovnične kategorialne pomenske sestavine novonastalega leksema – konvertita. Bolj eksplicitno bo naštetih nekaj najtipičnejših skladenjskih sprememb, ki povzročijo spremembo skladenjskih oz. kategorialnih pomenskih lastnosti

¹¹ Primeri so povzeti iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), če tam so, sicer pa iz besedilnega korpusa *Gigafida* <<http://www.gigafida.net>> (dostop 2. 1. 2015).

motivirajočega leksema in so kot spremenjene kategorialne pomenske sestavine del novega motiviranega leksema.

Izguba lastnosti pregibanja po sklonih pomeni izgubo samostojnosti in **prehod iz samostalnika v pridevnik**: *avtotaksi* (*Pripeljal se je z avtotaksijem* > *Organiziral je avtotaksi službo*), *disko* (*Pleše v disku* > *Pleše v disko klubu*), *barik* (*Uporaba barika je pri nas še vedno v povojih* > *Barik sodi so pri nas zaenkrat še novost*), *basmati* (*Od rižev najraje kuha basmati* > *Rad kuha basmati riž*), *džins* (*Rad je oblečen v džins* > *Džins krila so vedno v modi*); z leksikalizacijo roditeljske oblike zaimka *nje* nastane danes sicer arhaična (in stilno privzdignjena) konverzna svojilnost:¹² *nje pogledi* 'njeni pogledi'.

Prek povedkovodoločilne rabe več ne poimenujemo ali imensko označimo, temveč (samo) lastnostno vrednotimo: *Avto je bomba* > *bomba avto*¹³ v smislu 'zelo dober' nasproti zvezi *avto bomba avta bombe* 'avtomobil bomba', medtem ko bi 'avto z bombo' lahko prešlo v *bombaavto*,¹⁴ vendar raba tega (še) ne potrjuje; zaenkrat je izkazana zveza samo *avto bomba* 'avtomobil bomba', težje pomensko-skladenjsko razločljiva je raba zloženke *avtobomba* (prim. *SNB*), mogoče 'bomba v avtu'.

Prek števila še v števnost v primerih kot *želez-o* in *lepot-a*, kjer končniški morfem *-o* oz. *-a* izraža možnost štetja in s tem števnost in s to kategorijo tudi prevedbo snovi ali lastnosti v predmet ali bitje, npr. zmožnost štetja oz. števnost v *troje vode* 'vrste vod v smislu jezera, reke, potoki'; v tovrstnih primerih konverzija ali prevedba pomeni in izraža popredmetenje.

Sprevržnost prislova v samostalnik pomeni pridobitev vseh vrst pregibnosti – po sklonu, spolu in številu, npr. *Sit je njegovih zakajev*, *ker zanje še zdaleč nima vseh zatojev*.

Pomenskorazločevalno je to, da **skladenjska določnost prehaja v pomensko določnost**, npr. *siti/lačni* v *Siti lačnemu ne verjame* (verjetno po zaslugi pregovora), nima pa še statusa popolne besedne osamosvojenosti, kot je že v primerih *obtoženi*, *obsojeni*, *predpostavljani/nadrejeni*, *slišči*, *stara/stari*, *dnevna*, *osebna*.

1.2.2 Posebnosti

Načelno naj bi veljala povezanost oz. soodvisnost med izraženo obliko in pomenom in v nadaljevanju skušam to pokomentirati z vidika konverznosti.

1.2.2.1 Konveržno rabo nasproti nekonverzni lahko besednovrstno in vsaj delno tudi pomenskorazločevalno izkazujejo primeri: konverzni pridevnik **vikend** v *vikend hiša* ('hiša kot vikend' < 'Hiša je vikend' < 'hiša vikend/hiše vikenda' (s poenobesedeno

¹² Sintagma *konverzna svojilnost* je uporabljena v *Novi slovenski skladnji* J. Toporišiča (1982: 397).

¹³ Zveze *bomba avto* npr. v *Gigafidi* zaenkrat ni.

¹⁴ To do sedaj še najbolj rešuje *Slovenski pravopis* 2001.

pogovorno različico *vikendica*))¹⁵ nasproti nekonverznemu samostalniku *vikend* kot prvemu delu podrednih zloženek tipa *vikendhiša* 'hiša za vikend', konverzni pridevnik *disko* v *disko klub* ('klub kot disko' < 'Klub je disko' < klub disko/kluba diska in z možnima poenobesedenima različicama *disko* in pogovorno *diskač*) nasproti nekonverznemu samostalniku *disko* v *diskoklub* 'klub z disko (glasbo)' in še v primerih kot samo *diskoples*, *diskoglasba* v smislu 'ples/glasba v disku ali ples/glasba za disko'. Potrditev za konverzni izsamostalniški pridevnik v lastnoimenski besedni zvezi navaja F. Miklošič, npr. *Vidra vas* (na avstrijskem Koroškem) in tudi v tvorjenki *Knezdol* (< *Knezov/Knežji dol* v občini Trbovlje).¹⁶ Nekatere zveze pa so obstale s samo nekonverznim samostalniškim prilastkom, npr. *človek žaba*, *avto bomba*, *hotel Emonec*, in pomenljivo je poenobesedenje, v teh primerih samo pri zvezi z lastnim imenom, npr. *Emonec je na glasu, zato se je odločil za Emonca*.

Glede na zgornje se odkriva možnost pomenskega in izraznega ločevanja med

- a) konveržno stalno besedno zvezo dveh prvotnih samostalnikov, kjer je samostojno besednost prve konverzne sestavine možno utemeljiti z možno nadomestno pridevniško (pogosto tudi slovensko) ustreznico, npr. *boks kamera* 'najpreprostejša fotografska kamera', *fascikel karton* 'fascikelski karton', *filter papir* 'filtrirni papir, papir kot filter', *foto služba* 'fotografska služba', *hulahup nogavice* 'hlačne nogavice, hulahupke/holahopke', konverzni pridevnik *kamp* v *kamp prikolica* 'počitniška prikolica',¹⁷ *kviz oddaja* 'kvizna oddaja, kviz', *mat pozicija* 'brezizhodna pozicija', *pank skupina* 'pankovska skupina', *pop kultura* 'popovska kultura', *rock glasba* 'rockovska glasba', *žalik žena* 'čarovna/čarovniška žena',¹⁸ in
- b) nekonveržno podredno zloženko, nastalo s pretvorbo razmerja med samostalnikoma, npr. *azbestcement* 'cement z azbestom', *bivakvreča* 'vreča za bivak, vreča v bivaku', *fascikelkarton* 'karton za fascikle', *filtercigarete* 'cigarete s filtrom', *fotoslužba* 'služba za foto(grafiranje)', *haloeфект* 'efekt na halo, efekt na osebni vtis', *kampprikolica* 'prikolica v kampu, prikolica za kamp', *matpozicija* 'pozicija v matu', *pankskupina* 'skupina za pank'. In kot kažejo primeri pod **a**), možnost besednozvezne rabe (posledično tudi z možnostjo poenobesedenja) lahko dokazuje možnost rabe nekaterih prvotnih samostalnikov kot konverznih pridevnikov, primere pod **b**) pa bi zlasti z izraznega vidika pokomentirali kot primere zloženek, kjer se leva sestavina skupaj s predložnim razmerjem pretvori v medponsko obrazilo -ø in s tem izgubi besednost, desna sestavina pa ohrani besednovrstne lastnosti zloženke (Vidovič Muha 1988: 171).

¹⁵ Živa poenobesedena raba *vikendica* samo še potrjuje obstoj besednozvezne rabe s konverznim pridevnikom.

¹⁶ Podrobneje v prispevku M. Furlan (2013).

¹⁷ Tu prevladuje pisava narazen: *kamp prikolica* (268 pojavnic) nasproti *kampprikolica* (3 pojavnice); gl. *Gigafida* (dostop 18. 1. 2015).

¹⁸ Na možnost sopomenskih besednozveznih ustreznice opozarja tudi A. Vidovič Muha (2011: 290, 293) in te so lahko merilo za konverzni pridevnik v *neskl. pril. oz. v prid. rabi*, na kar opozarja že SSKJ. Ker so konverzni pridevniki vrstni, njihova raba v povedkovem določilu ni običajna.

Da pa pisava narazen ali skupaj ni zgolj izrazno naključje, se da pomenskorazločevalno utemeljiti pri pogostih leksemih s sestavino *avto-*, čeprav tega iz besedil v trenutnih korpusih (še) ni mogoče razbrati: izrazito prevlado pisave *avtokamp* lahko razlagamo s prevlado pomena namembnosti 'kamp za počitnikovanje z avti' (v *Gigafidi* ima 2030 pojavnic, in ne *avto kamp* v smislu 'avtomobilski kamp' s samo 19 pojavnicami v *Gigafidi*), tako še npr. *avtoprikolica* 'prikolica za avte' (*Gigafida*, 121: *Živijo v avtoprikolici*) nasproti *avto prikolica* 'avtomobilska prikolica' (*Gigafida*, 52: *Ukradel je avto prikolico z naloženimi drvmi*);¹⁹ izrazito prevlado zloženke *avtodom* lahko tudi pomensko utemeljujemo z 'dom v avtu' (*Gigafida*, 4578, nasproti zelo redkim zapisom *avto dom* v možnem pomenu 'avtomobilski dom' s samo 69 pojavnicami).

1.2.2.2 Besedna osamosvojitev določenih obrazil tipa *-izem*, npr. *Poleg obstoječim tipa ekspresionizem, futurizem se pojavljajo še novi izmi*; tu gre za metonimično konverzijo dela besede v besedo.

1.2.2.3 Besede, pretežno samostalniki in glagoli, v medmetni ali členkovni rabi, npr. *Skrbeti za javni blagor > Blagor ti, da si zdrav; Kliče boga na pomoč > Bog, koliko lepote je okoli nas!; Bodi dober z njim > Praviš, da je tako najbolj prav. Bodi!; To je absolutno veljavna tožba > Absolutno ima prav, Absolutno ne!; Puške denimo na rame > Denimo, da je bilo tako.*

1.2.3 Delna konverzija v povedkovo določilo

Merilo za popridevljene deležnike kot konverzne pridevnike je smiselna raba v povedkovem določilu; v *Slovenski slovnici* preberemo: »Popridevljeni deležniki so lahko povedkovo določilo, navadni deležniki pa ne« (Toporišič 2000: 404). Konverzija torej mora prek povedkovega določila. Vsak trpni deležnik, ki se lahko tudi sklanja, se vsaj načelno lahko uporabi tudi kot pridevnik oz. popridevljanje trpnih deležnikov je bolj naravno (Klajn 2003: 383, 384), npr. *zaprta okna, oprana obleka, uvele rože*, vendar tudi *skeleča rana* ipd.

V primeru povedkovnika gre za sprevračanje v del stavčnega člena oz. v del povedka, in ker je povedkovnik samo del stavčnega člena, ne more biti že samostojna besedna vrsta – povedkovnik je primer sprevračanja besednih vrst v povedkovo določilo, ki je del povedka. Povedkovnik zadostuje merilu *funkcijske spremembe/premika* (Spears 1991), ker je nebesednovrstni rezultat sprevračanja besedne vrste v del stavčnega člena oz. povedka, ki je povedkovo določilo. Povedkovniku za besedno vrsto manjka osnovna besednovrstna kategorija – to je kategorija pomenske določnosti. Tako pridevniki stanja ravno zaradi nezmožnosti poimenovati razločevalne lastnosti ne dosega pomenske zadostnosti stavčnega člena, ampak je njihova nerazločevalna lastnostna vloga značilno omejena na skladenjsko vlogo povedkovega določila, ki izraža časovno omejeno prisojevalno stanjsko lastnost.

¹⁹ Sicer pa gradivo (*Gigafida*) zaenkrat ne potrjuje razločevanja pomenov glede na pisavo skupaj ali narazen.

1.2.4

Nekatere konverzije so stilne omejene. Stilne omejitve so lahko v smislu pogovornih sklopov *tamlada*, *tastara*²⁰ ipd., ko z očitnim preходом skladijske določnosti v pomensko določnost poteka hkratna leksikalizacija pridevnika v samostalnik. Pogosto sta navedena primera zapisana v narekovajih, kar je pomenljiv znak, da se tvorec zaveda zaznamovane rabe.

Primeri: *Za piko na i pa je tu še tamlada, prijetno in za šalo dovzetno dekle* (Mladina 2000), *Res je fajn punca in vsaka tašča bi jo rada imela za tamlado* (internet 2010), *Slavni frizer je strigel slavne dame, pomočnici pa sta bili specializirani: tamlada se je lotila najstnikov in otrok, starejša pa je obvladala okus kmečkih gospodinj* (Jana 2004), *Če ste v slovenski bibliografski sistem npr. vpisali ime in priimek svoje profesorice, ste lahko hitro izvedeli, koliko je vaša tastara pravzaprav stara* (internet 1999), *Tvoja tastara je po mojem mnenju že do sedaj precej znosila v cerkev* (internet 2010), *Mojo tastaro daje klimaterij in furt na furt švica* (internet 2010).

2 Konverzija v razmerju do univerbizacije

Poenobesedenje je nesistemsko oz. nepredvidljivo, ker omogoča tako **a)** skladijsko oz. slovnično izpeljavo (z izpustom), ko se namesto besedotvornih morfemov uporabljajo oblikospreminevalni morfemi, npr. *kateri človek* → *kateri*, *dežurni človek* → *dežurni*, kot tudi **b)** besedotvorno izpeljavo, ko se brez sporočilne škode obrazili široko- in hkrati splošnopomensko jedro besedne zveze, npr. *sušilnik*, *upravljalce*, *krimič*, *popačenka* ipd.²¹ Glede na možnost t. i. skladijske izpeljave je lahko možen rezultat poenobesedenja tudi konverzija, saj se jedro besedne zveze morfemsko ali nemorfemsko pretvarja v kategorialno pomensko sestavino; poudariti je treba, da je bistveni del konverzije tudi leksikalizacija, ki je bistvena za končno pomenskost osamosvojenega oz. novonastalega leksema. Konverzija je lahko obravnavana kot možen zaključni del poenobesedenja z izpustom v primerih kot *vas Bani* → *Bani*²² (Toporišič 2000: 158), *lepota* ← *ženska z lepoto*, *železo* ← *kos železa*, *zlato* ← *kos zlata*. Kot za vsak pojav je tudi za konverzijo navadno oz. pričakovano, da ima lahko vzporedno tvorbeno različico z obrazilom, tj. vzporedno poenobesedenje z obrazilom: *zlat kos* → *zlato*, *železen kos* → *železo*, *lepa ženska* → *lepota*²³.

²⁰ Izrazito pogovorno prevlado rabe potrjujejo pretežno primeri z interneta, vir je *Gigafida* <<http://www.gigafida.net>> (dostop 2. 1. 2015).

²¹ S poenobesedenjem v sodobni slovenščini se slovensko jezikoslovje ni prav posebej ukvarjalo, je pa nanj opozorjeno kot na opazen aktualen pojav (Vidovič Muha 2000: 100; Stramljič Breznik 2006; Voršič 2013).

²² Primer *vas Novaki* oz. *Novaki* je v *Slovenski slovnici* J. Toporišiča (2000: 158) napačno razlagan. Izkazana je celo dvakratna oz. dvojna konverzija *vas novakov* 'novincev' > *vas Novakov* > *vas Novaki* > *Novaki*.

²³ Tu bi po A. Vidovič Muha (2011: 426) imeli vzporednico še v navadni izpeljavi z obrazilom *-ota* in skladijsko podstavo [tista, ki je] lep[-a], čeprav se tu navadnoizpeljavna vzporednica zrelativizira zaradi možne različice [to, da je] lep[-o].

Izrazna gospodarnost v jeziku je skupna točka tako poenobesedenja kot konverzije, s tem da poenobesedenje zahteva tudi popolno ohranitev pomena, npr. *osebna* (izkaznica), *trajna* (ondulacija), *šolska* (naloga), *dnevna* (soba), *erazmus* (izmenjava), *vozniško* (dovoljenje), *piši-briši* (sistem), *vzemi-pusti* (sistem), *daj-dam* (načelo), *ujemi-spusti* (lov), medtem ko konverzija z leksikalizacijo lahko izgubi del motivirajočega pomena.

V primerih lastnih imen *Hrvaška*, *Češka* ipd. gre v vsakem primeru za samostalnike in tudi za konverzijo, kar potrjuje tudi razločevalna skladijska raba *Grem na Hrvaško* : *Grem v Hrvaško republiko*, *Grem na Češko* : *Grem v Češko republiko* ipd.

3 Konverzija v razmerju do homonimije

Zlasti z leksikološkega vidika je pomembno tudi vprašanje, v kolikšni meri in ali sploh lahko je konverzija tudi vrsta homonimije (Tafra 1998),²⁴ če izhajamo s stališča, da so homonimna razmerja mogoča le znotraj besednih vrst, torej le med slovničnokategorialno povezanimi leksemi.²⁵ Vendar vzeti načelo istobesednovrstnosti kot izhodiščno za določanje homonimov ni dobro, ker potem merilo homonimije ni več vezano zgolj na jezikovni izraz. Z jezikovnostatičnega/sinhronega vidika namreč za homonime veljata popolna izrazna prekrivnost in popolna vsebinska oz. pomenska neprekrivnost, vključno z leksikografskimi ugotovitvami, da bi tudi različnobesednovrstni homonimni leksemi morali biti samostojne slovarske iztočnice (Tafra 1995: 101).

Konverzija in homonimija sta si po načinu nastanka, tj. jezikovnorazvojno, nasprotna pojava – v izhodišču je treba vedeti, da ima konverzna motivirana beseda z motivirajočo besedo skupen vsaj en pomen in skupno pomensko izhodišče je osnova za vzpostavitev istoizrazijskih oz. istopisnih homonimnih razmerij med nastalima leksemoma različne besedne vrste; osnovno načelo homonimije pa je pomenska nezdržljivost, in posledično nikakršna možnost besedilne zamenljivosti, in po možnosti celo pripadnost isti besedni vrsti. Glede na dosledna izrazna merila so homonimi tudi različnobesednovrstni leksemi, tudi lahko različno stilno ali časovno označeni, in tudi homonimija se širi na račun prevzete leksike.²⁶ Z izjemo mogoče primera *kos* sam. ‘del snovi’ – *kos* prisl. v *biti kos* ‘zmožnost za izvršitev česa’ so vsi drugi naštet (že obravnavani v *SSKJ*) pričakovano le različnobesednovrstni homonimi in ne konverzije, npr. *jarek* sam. ‘podolgovata vdolbina v zemlji’ – *jarek* prid. star. ‘zelo svetel, bleščeč’, *kos* sam. ‘ptica pevka’ – *kos* prisl. v *biti kos* ‘možnost za izvršitev česa’, *mat* sam. ‘položaj v šahovski igri’ – *mat* neskl. prid. ‘ki je brez močnega sijaja, leska’.

²⁴ Kot vzorčni primer leksikografske obravnave konverzije Tafra (2005: 105) navaja primer besede *jaz*.

²⁵ Več o tem gl. v uvodni razpravi A. Vidovič Muha *Razmerja med leksemi in hominimija* v *Slovarju slovenskih homonimov* Júlie Bálint (1997).

²⁶ Na te je posebej opozorjeno tudi v *Slovarju slovenskih homonimov* (Bálint 1997: 18).

4 Konverzija v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*

Konverzija je lahko najizčrpnije predstavljena v razlagalnem slovarju. Konverzije so navadno novi leksemi, kar pomeni, da so načeloma tudi potencialne nove slovarske iztočnice, in dosednji slovarski prikaz konverzije je tipsko predstavljen spodaj.

4.1 Konverzije kot samostojne iztočnice

jáz jáza m (ä ä) knjiž. **1.** posameznik kot zavesten subjekt vsega doživljanja: v njegovem junaku sta dva nasprotujoča si jaza; pisateljeva oseba in njegov jaz /.../ **2.** navadno v zvezi z lasten, svoj posameznik kot subjekt moralnih in gospodarskih odločitev, zahtev, želja, koristi: vse misli se mu sukajo okrog lastnega jaza; dopušča le obstoj svojega jaza /.../ **jáz mène zaim.**, mēni, mēne, mēni, menój in máno, enklitično rod., tož. me, daj. mi (ä) **1.** izraža osebo govorečega, gledano z njegovega stališča: jaz grem domov, ti pa moraš ostati /.../

šík -a m (i) knjiž. čednost, urejenost, elegantnost: občudovati njen šik / jezik prevoda nima nobenega šika

šík prid. neskl. (i) knjiž. čeden, urejen, eleganten: ta ženska je zmeraj šik / šik obleka

kós -a m (ô) **1.** navadno s prilastkom del snovi, stvari: pojedel je tri kose kruha; zaviti kaj v kos papirja /.../

kós prisl. (ô) nav. ekspr., z dajalnikom, v povedni rabi, v zvezi biti kos izraža, da je kdo telesno ali duševno dovolj močen za izvršitev določenega dela: temu človeku bom kos; nalogi ni kos; v matematiki je vsakemu kos

4.2 Konverzije kot podiztočnice

tvój tvôja -e zaim. (ô ó) **1.** izraža svojino ogovorjenega, gledano s stališča govorečega: tvoj avtomobil, dom; blago je tvoje, ne moje /.../ **sam.: pog. tvoj** ne hodi več v službo **prisl.: po tvoje** že ne bomo delali

dóber dôbra -o prid., bóljši (ô ó) **1.** ki ima pozitivne lastnosti, zlasti v moralnem pogledu: dober človek; fant je dober in pošten /.../ **dôbro 1. prislov** od dober: dobro gospodariti; dobro misliti o ljudeh; sadje je letos dobro obrodilo; dobro postavljeno vprašanje; vročino dobro prenaša **dôbri -a -o sam.:** pomagal je dobrim in slabim; ekspr. ta je pa dobra! česa takega nisem pričakoval; dobro in zlo

dežúrén -rna -o prid. (û) ki opravlja službo v času, ko drugi ne delajo: dežurni oficir, uslužbenec, zdravnik /.../ **dežúrni -a -o sam.: pog.** danes ima dežurno naš oddelek dežurno službo

5 Za zaključek

Konverzija se s prevzemanjem novih leksemov širi – širi se zlasti zaradi prevzete nepregibne leksike, ki lahko v slovenščini zaseda različne skladišne vloge in posledično pridobi nove skladišne pomene in s tem tudi zmožnost prehajanja iz ene besedne vrste v drugo. Pri uporabi že obstoječega izrazja pa je skupna točka konverzije tudi s poenobesedenjem in homonimijo ravno gospodarnost jezika v smislu, da določeni izraz čim bolj pomensko izkoristi. In razmerje izraz – skladnja – pomen je znotraj leksema lahko najizčrpnije prikazano ravno v slovarju.

Viri

Fran: slovarski portal Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<http://www.fran.si>>. (Dostop 2.–18. 1. 2015.)

Gigafida: <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop 2. 1. 2015, 18. 1. 2015.)

SNB = Slovar novejšega besedja slovenskega jezika, 2013. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Slovarji).

SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

Literatura

Babić, Stjepan, 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU, Globus.

Babić, Stjepan, 1988: Vrste riječi i preobrazba. *Filologija* 16. 25–33.

Bajec, Anton, 1950–1959: *Besedotvorje slovenskega jezika I–IV*. Ljubljana: SAZU.

Bálint Júlia, 1997: *Slovar slovenskih homonimov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, idr., ³2003: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Crystal, David, ⁴1997: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell.

Cvrček, Václav, idr., 2010: *Mluvnice současné češtiny. Jak se píše a jak se mluví*. Praga: Karolinum.

Čechová, Marie (ur.), 1996: *Čeština – řeč a jazyk*. Praga: ISV nakladatelství.

Čermák, František, 2001: *Jazyk a jazykověda (Přehled a slovníky)*. Praga: Karolinum.

Daneš, František, Dokulil, Miloš, idr., 1967: *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praga: Nakladatelství ČAV.

Dokulil, Miloš, Komárek, Miroslav, idr., 1986: *Mluvnice češtiny 1 (Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov)* in *Mluvnice češtiny 2 (Tvarosloví)*. Praga: Academia.

Furlan, Metka, 2013: Miklošičev adjektivizirajoči »sufiks ъ«: da ali ne. Grković Mejcor, Jasmina, in Loma, Aleksandar (ur.): *Miklosichiana bicentennialia: zbornik u čast dvestote godišnjice rođenja Franca Miklošiča*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

- Klajn, Ivan, 2003: *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2. Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Institut za srpski jezik SANU.
- Piper, Predrag, in Klajn, Ivan, 2013: *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Simeon, Rikard, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Slovenski pravopis (I Pravila, II Slovar)*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smoczyński, Paweł, 1961: O derywacji fleksyjnej w słowiańskiej onomastyce. Zarys problematyki. *I. Międzynarodowa slawistyczna konferencja onomastyczna. Księga referatów*. Wrocław, Varšava, Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk (Prace onomastyczne 5). 147–160.
- Spears, Richard A., 1991: *NTC's Dictionary of Grammar Terminology*. Lincolowood: National Textbook Company.
- Stramljič Breznik, Irena, 2006: *Besedotvorje: skripta*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Tafra, Branka, 1995: *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tafra, Branka, 1998: Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30/31. 349–361.
- Tafra, Branka, 2005: *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, Branka, in Košutar, Petra, 2009: Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 35/67. 87–107.
- Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. 4., prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2003: *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica).
- Toporišič, Jože, 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica 13).
- Torkar, Silvo, 2008: Flektivna derivacija v slovenskih krajevnih imenih (Jezikovno zgodovinski vidik). *Slavistična revija* 56–57/1–4. 411–419.
- Vasiljeva, Natalja V., in Vinogradov, Viktor A., 1995: *Kratkij slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Russkij jazyk.
- Vidovič Muha, Ada, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- Vidovič Muha, Ada, 2000, ²2012: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, Ada, 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. 2., razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Voršič, Ines, 2013: *Sistemska in nesistemska leksikalna tvorba v novejšem besedju slovenskega jezika*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.